

انتشارات اخلاق و تربیت

من خدا را دوست دارم

روش‌های ایجاد محبت به خدا در کودکان

سید مجتبیٰ نظری

سال ۱۴۰۳

سرشناسه:
عنوان و نام پدیدآور:

نظری، سیدمجتبی، ۱۳۶۰-
من خدا را دوست دارم: روش‌های ایجاد محبت به خدا در کودکان /
مؤلف سیدمجتبی نظری؛ [برای] دبیرخانه حمایت از طرح‌های پژوهشی.
قم: مؤسسه فرهنگی هنری اخلاق و تربیت نبوی قم، انتشارات اخلاق و تربیت، ۱۴۰۳.
۲۰۲ص؛ ۱۴/۵*۲۱/۵س.م.
دبیرخانه حمایت از طرح‌های پژوهشی؛ ۲۶۳.
۹۷۸ - ۶۲۲ - ۹۳۵۲۳ - ۷ - ۳

مشخصات نشر:
مشخصات ظاهری:
فروست:
شابک:
وضعیت فهرست نویسی:
پادداشت:
عنوان دیگر:
موضوع:

فبیا
کتابنامه: ص. ۱۸۷-۲۰۲؛ همچنین به صورت زیرنویس.
روش‌های ایجاد محبت به خدا در کودکان.
عشق و عبادت الهی (اسلام)
God (Islam) - Worship and love

روان‌شناسی مذهبی
Psychology, Religious
رفتار والدین - جنبه‌های مذهبی - اسلام
Parenting - Religious aspects - Islam
کودکان - زندگی مذهبی
Children - Religious life
تعلیمات دینی اسلامی برای کودکان
Islamic religious education of children

BP۲۲۶/۲
۲۹۷/۴۶۶
۹۶۰۱۴۳۶

رده‌بندی کنگره:
رده‌بندی یونسکو:
شماره کتابشناسی:

WWW.EKTEP.IR

من خدا را دوست دارم؛ روش‌های ایجاد محبت به خدا در کودکان

مؤلف: سید مجتبی نظری
ناشر: انتشارات اخلاق و تربیت
ویراستار: مهران اسلامی
صفحه‌آرا: ابراهیم همایی
طراح جلد: سید صدر الدین علوی
نوبت چاپ: اول / ۱۴۰۳
شمارگان: ۳۰۰ نسخه
شماره مسلسل انتشار: ۳۲
شماره مسلسل چاپ اول: ۲۴

انتشارات اخلاق و تربیت

دبیرخانه حمایت از طرح‌های پژوهشی

۲۶۳

تمامی حقوق نشر مکتوب اثر متعلق به ناشر است
قم، بلوار شهید صدوقی، خیابان شهید شهبازی، پلاک ۱۳

انتشارات اخلاق و تربیت

تلفن: ۰۲۵- ۳۲۹۳۹۲۵۹

همراه: ۰۹۹۴ ۱۱۸ ۷۷۲۷

فهرست مطالب

۱۱.....	سخن ناشر.....
۱۳.....	مقدمه.....

فصل اول

چیستی محبت خدا

۱۹.....	محبت در لغت.....
۲۲.....	محبت و مفاهیم مشابه.....
۲۲.....	(۱) وُد.....
۲۳.....	(۲) عشق.....
۲۵.....	محبت در اصطلاح.....
۲۵.....	الف- محبت در آیات و روایات.....
۳۰.....	ب- محبت از منظر حکمت و عرفان اسلامی.....
۳۶.....	(۱) اقسام محبت.....
۳۶.....	اول) محبت حسی یا طبیعی.....

- دوم) محبت خیالی یا وهمی ۳۷
- سوم) محبت عقلی ۳۷
- ۲) اسباب محبت ۳۸
- اول) حب ذات ۳۸
- دوم) احسان ۳۸
- سوم) حسن و جمال ۳۹
- چهارم) الفت ۳۹
- پنجم) محبت معلول به علت خود ۳۹
- پ- محبت روان‌شناسی ۴۳
- ۱) رابطه محبت و انگیزه ۴۴
- اول) مفهوم انگیزش ۴۴
- دوم) نیاز ۴۵
- ۲) رابطه محبت و هیجان ۴۷

فصل دوم

ظرفیت‌های محبت به خدا در کودک از منظر روان‌شناسی و اسلام

- ظرفیت‌های کودک از منظر روان‌شناسی ۵۱
- الف- چگونگی تصور کودک از خدا از منظر دانشمندان غربی ۵۱
- ۱) کمینوس ۵۱
- ۲) جان لاک ۵۲
- ۳) روسو ۵۳
- ۴) پستالوزی ۵۳

- ۵۵..... فروبیل (۵)
- ۵۶..... ریموند بیچ (۶)
- ۵۶..... ب- ظرفیت‌های کودک مبتنی بر مراحل رشد (ب-)
- ۵۷..... (۱) ظرفیت‌های کودک در کودکی اول (۱)
- ۵۸..... اول) دیدگاه کیرک پاتریک (اول)
- ۶۰..... دوم) دیدگاه فولر (دوم)
- ۶۲..... سوم) دیدگاه اریکسون (سوم)
- ۶۴..... (۲) ظرفیت‌های کودک در کودکی دوم (۲ تا ۶ سالگی) (۲)
- ۷۰..... (۳) ظرفیت‌های کودک در کودکی سوم (۶ تا ۱۲ سالگی) (۳)
- ۷۶..... ظرفیت‌های کودک از زمان تولد تا (ظرفیت‌های کودک از زمان تولد تا)
- ۷۷..... الف- فطرت (الف- فطرت)
- ۷۸..... (۱) علم حضوری انسان به خدا (۱)
- ۸۲..... (۲) میل انسان به پرستش خدا (۲)
- ۸۴..... ب- محیط و وراثت (ب- محیط و وراثت)
- ۸۵..... (۱) پیش از تولد (۱)
- ۸۶..... اول) انتخاب همسر (اول)
- ۸۶..... دوم) کیفیت آمیزش (دوم)
- ۸۷..... (۲) آغاز تولد (۲)
- ۸۷..... اول) اذان و اقامه گفتن در گوش نوزاد (اول)
- ۸۹..... دوم) تحنیک یا کام برداشتن (دوم)
- ۹۰..... سوم) نام‌گذاری (سوم)
- ۹۰..... (۳) دوران کودکی (۳)

فصل سوم

اصول و روش‌های درونی‌سازی محبت به خدا در کودکان

- مفهوم‌شناسی ۹۷
- الف- اصل ۹۷
- ب- روش ۱۰۰
- پ- درونی‌سازی ۱۰۱
- اصول و روش‌های پرورش حس خدادوستی در کودکان ۱۰۳
- الف- اصل محوریت فطرت ۱۰۴
- (۱) روش حسی ۱۰۵
- (۲) روش عقلی ۱۰۷
- (۳) روش یاد خدا ۱۰۸
- ب- اصل فضل و رحمت در تربیت ۱۱۰
- (۱) روش رفق و مدارا ۱۱۵
- (۲) روش مبالغه در پاداش ۱۱۶
- پ- اصل تمایل زیبایی‌شناسی ۱۱۷
- (۱) روش آراستن ظاهر ۱۲۱
- اول) آراسته بودن مربی ۱۲۱
- دوم) آراستن محیط ۱۲۳
- (۲) روش تزئین کلام ۱۲۵
- (۳) روش نگرش هنری به طبیعت ۱۲۶
- (۴) روش نگرش هنری به دین و عبادت ۱۲۹
- ت- اصل فعالیت‌متربی ۱۳۲

۱۳۳	روش حل مسئله.....
۱۳۸	روش نگارش و بیان احساسات.....
۱۳۹	ث- اصل تربیت فرحناک و انبساط روحی.....
۱۴۲	۱) روش فعال از حیث مشارکت گروهی.....
۱۴۴	۲) روش جست و جوگری و کشف.....
۱۴۶	۳) روش استفاده از موسیقی و شعر.....
۱۵۳	۴) روش تصه‌گویی.....
۱۵۵	ج- اصل جذب و تطابق.....
۱۵۸	۱) روش بیان فعال از حیث شناختی و ذهنی.....
۱۶۰	۲) روش دوری از شباهت غرقه سازی در تربیت دینی.....
۱۶۱	۳) روش الگودهی.....
۱۶۵	۴) روش استفاده از تشبیه و تمثیل.....
۱۶۷	چ- اصل تدرج و تمکن در تربیت دینی.....
۱۷۱	۱) روش تکلیف به قدر وسع.....
۱۷۳	۲) روش مرحله‌ای کردن تکالیف.....
۱۷۶	نکته پایانی: روش‌های فرزند پروری.....
۱۸۱	نتیجه‌گیری.....
۱۸۷	فهرست منابع.....
۱۸۷	الف) منابع فارسی.....
۱۹۸	ب) منابع عربی.....
۲۰۱	ج) منابع انگلیسی.....

سخن ناشر

آموزه‌های اسلامی فرصت زندگی خوب و متعالی را برای انسان‌ها ایجاد کرده است. در طول تاریخ، اسلام شناسان بسیاری در راه تبیین آموزه‌های اسلامی، متناسب با نیازهای جامعه تلاش کردند. با این وجود انقلاب اسلامی، فرصت ویژه‌ای را در اختیار دانشمندان علوم اسلامی قرار داد تا آموزه‌های ناب را از دریای معارف قرآن و اهل بیت علیهم‌السلام استخراج کنند و در اختیار جامعه علمی و عموم مردم قرار دهند. در این راستا یکی از مهم‌ترین عرصه‌ها، تدوین و ترویج علوم انسانی با رویکرد اسلامی است و امروزه بسیاری از دانشمندان و اسلام‌شناسان دغدغه ترویج علوم انسانی با رویکرد اسلامی دارند.

از اهداف انتشارات اخلاق و تربیت، ترویج محتوای علمی بنیادین و کاربردی در زمینه‌های تربیتی، اخلاقی، عرفانی، روان‌شناسی و مشاوره در جامعه است. در این راستا، پژوهش‌هایی را که با این موضوعات انجام شده باشند، به زیور طبع آراسته کرده و در اختیار جامعه علمی و عموم مردم قرار می‌دهد.

کتاب پیش رو، با عنوان من خدا را دوست دارم؛ روش‌های ایجاد محبت به خدا در کودکان نمونه‌ای از این آثار است که با تلاش نویسنده ارجمند جناب آقای سید مجتبی نظری و با حمایت مؤسسه اخلاق و تربیت و معاونت پژوهش مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه نگارش یافته است. انتشارات اخلاق و تربیت، توفیق روزافزون نویسنده محترم این اثر را از خداوند متعال خواستار است.

قم مقدس

انتشارات اخلاق و تربیت

www.ketab.ir

مقدمه

تربیت دینی انسان‌ها هدف همه ادیان الهی به حساب می‌آید. رسیدن به این هدف، به برنامه‌ای منطقی و دقیق نیاز دارد که ایجاد محبت به خدا یکی از راه‌های اصلی آن است. این مؤلفه پایه‌های اصلاح فردی و اجتماعی و همچنین تکامل مادی و معنوی انسان را تشکیل می‌کند. در حقیقت همه آنچه را که انبیای الهی برای هدایت جامعه بشری آورده‌اند، در صورتی به نتیجه مطلوب می‌رسد که بر پایه محبت به خدا استوار باشد. کسی که محبت الهی را در دل دارد، همیشه خود را در محضر دوست می‌بیند و از گناه و معصیت و هرگونه ناهنجاری اجتناب می‌کند. حضرت علی ع در مناجات شعبانیه به کیمیای محبت اشاره کرده و تنها راه ترک معاصی را محبت به او دانسته است،^۱ بر این اساس، هرچه محبت انسان به خدا

۱. «الهی مَ یَکُنْ لِي حَوْلٌ فَأَنْتَقِلَ بِهِ عَن مَعْصِيَتِكَ إِلَّا فِي وَقْتِ أَيْقَظَتَنِي لِحَبِّتِكَ»، (قی، شیخ عباس، ۱۳۹۹)، مفاتیح الجنان، مناجات شعبانیه.

قوی‌تر باشد، برای رسیدن به راز آفرینش خود و کسب کمالات انسانی توفیق بیشتری دارد.

از منظر دین، محبت به خدا یکی از نیازهای اساسی انسان است، تا جایی که ریشه دین اسلام و ضامن حیات آن شمرده شده است و بدون آن، دین معنایی ندارد.^۱ در بعضی از آیات، اساس تبعیت از دینی که پیامبر ﷺ حامل آن است، متوقف بر داشتن محبت به خداوند دانسته شده است. امیرمؤمنان علی علیه السلام نیز، اسلام را دینی می‌داند که ستون‌هایش بر محبت استوار شده است:

إِنَّمَا الْإِسْلَامُ بَيْنَ اللَّهِ الَّذِي اصْطَفَاهُ لِنَفْسِهِ... وَأَقَامَ دَعَانَهُ عَلَىٰ مَحَبَّتِهِ.^۲
این اسلام، همان دینی است که خدا برای خود برگزید... و ستون‌هایش بر محبت خویش قرار داد.

از سویی، کودکی به عنوان آغاز و اَنسان به دنیا، دوره‌ای است که شکوفایی و رشد اولیه بسیاری از مسائل اخلاقی در آن روی می‌دهد، تاجایی که در صورت عدم توجه کافی به این دوره، بسیاری از فرصت‌ها و پیشرفت‌های دوران بزرگ‌سالی از دست خواهد رفت. امام علی علیه السلام می‌فرماید:
هرکس در کودکی مطلبی را نیاموزد، در بزرگ‌سالی هم نخواهد آموخت.^۳

از منظر روان‌شناسی نیز افرادی مانند گزل در اهمیت دوران کودکی، بر این عقیده‌اند که پنج سال اول کودکی، نسخه کوچکی از دوران بزرگ‌سالی است

۱. «هَلِ الدِّينُ إِلَّا الْحُبُّ»، (کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۹۱)، اصول کافی، ج ۸، ص ۸۰).

۲. سیدرضی، محمد بن حسین (۱۳۷۶)، نهج البلاغه، خطبه ۱۹۸.

۳. «مَنْ لَمْ يَتَعَلَّمْ فِي الصَّبَرِ لَمْ يَتَقَدَّمْ فِي الْكِبَرِ»، (آمدی، عبدالواحد (۱۳۹۳)، غرر الحکم و درر الکلم، ص ۶۴۹).

و به عبارتی عملکرد افراد در بزرگ‌سالی، برگرفته از پنج سال آغازین زندگی است.^۱ از طرفی تازه‌ترین داده‌ها حاکی از آن است که رشد شناختی، یادگیری و شرطی‌سازی نوزاد از اولین روزهای پس از تولد امکان‌پذیر است.^۲ به اعتقاد بالبی، دل‌بستگی که رشد شناختی، عاطفی و مبتنی بر محبت است، پیوندی جهان‌شمول است که ریشه آن در دوران کودکی شکل می‌گیرد.^۳ دوران کودکی نیز به‌عنوان یک گستره سنی یکپارچه و متمایز از دوره‌های دیگر زندگی، به دوره‌ای از تولد که تا نوجوانی ادامه دارد اطلاق می‌شود. البته به دلایل گوناگون کودکی را به دوره‌های کوتاه‌تری تقسیم کرده‌اند:

الف) کودکی او: از تولد تا حدود ۲ سالگی؛

ب) کودکی دوم: از ۲ تا ۷ سالگی؛

ج) کودکی سوم: از حدود ۷ سالگی تا ۱۲ سالگی.^۴

روان‌شناسان معتقدند تحسین احساسات اجتماعی؛ مانند: محبت، احترام و ارزش‌گذاری به دیگران همچنین نخستین احساس وظیفه و تکلیف در مقابل دیگران که منشأ آنها احساس محبت و ترس است، در دوران کودکی سوم ظهور پیدا می‌کند، از این رو می‌توان گفت که احساس احترام و ارزش‌قائل شدن برای خدا در شکل ابتدایی، در این سن شکل می‌گیرد. در تحقیقات، روشن شده است که در دوران کودکی، انسان بیشتر خدا را با صفاتی به یاد می‌آورد که جنبه عاطفی داشته باشد. در

۱. باهنر، ناصر (۱۳۷۸)، آموزش مفاهیم دینی همگام با روان‌شناسی رشد، ص ۲۰.

۲. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه (۱۳۹۰)، روان‌شناسی رشد با نگرش به منابع اسلامی، ص ۵۲۸.

۳. جمعی از نویسندگان، جان بالبی، (۱۳۹۹)، نظریه دل‌بستگی، ص ۳۲.

۴. منصور، محمود (۱۳۸۳)، روان‌شناسی ژنتیک، ص ۱۸۰.

اواخر دوران کودکی، فرد به‌طور آگاهانه به یادگیری داشته‌های فرهنگی و تاریخی جامعه روی می‌آورد، بنابراین می‌توان از شیوه‌های مختلف القا، تلقین، گفت‌وگو و ایجاد عادت برای آموزش محبت به کودک مدد جست.^۱ همچنین توانایی نگهداری احساسات و عواطف که موجب دوام‌پذیری ارزش‌ها می‌شود، به دوران کودکی منسوب شده است.^۲

از سویی درونی‌سازی، آن‌گونه که وبر در فرهنگ تخصصی روان‌شناسی تفسیر می‌کند، به معنای پذیرش یا سازگاری باورها، ارزش‌ها، نگرش‌ها و معانی آنها به مثابه آن چیزهایی که به خود فرد تعلق دارد، است. به بیان روشن‌تر درونی‌سازی، فرایندی است که در ضمن آن ارزش‌هایی که از طریق عوامل تربیتی به فرد داده شده است، با افکار و اعمال او یکی می‌شوند. طوری که نادیده گرفتن هریک از ارزش‌ها، نوعی رنج هیجانی یا احساس ناگوار شرم و حیا را به دنبال خواهد داشت و احترام به آنها به احساس رضایت خاطر و آرامش درونی از منتهی می‌شود.^۳ یکی از این ارزش‌ها، درونی شدن محبت است.

با این وصف، اهمیت و ضرورت تلاش برای تحقق درونی کردن مفهومی همچون محبت به خدا خصوصاً در دوران کودکی، شیوه علمی روشن می‌شود؛ چراکه آموزش بدون آگاهی کافی از اصول و روش‌های صحیح آموزشی، مربیان را از اهداف صحیح تربیتی دور کرده و مصداق

۱. نوذری، محمود (۱۳۸۸)، «توصیف و ارزیابی رویکرد شناختی رشد دینی».

۲. منصور، محمود (۱۳۸۳)، روان‌شناسی ژنتیک، ص ۲۰۴.

۳. کریم زاده، صادق (۱۳۸۹)، «سازوکارهای روان‌شناختی فرایند درونی‌سازی ارزش‌های اخلاقی».

روایت امام صادق علیه السلام قرار می‌دهد که می‌فرماید:

الْعَامِلُ عَلَى غَيْرِ بَصِيرَةٍ كَالسَّائِرِ عَلَى غَيْرِ الطَّرِيقِ لَا يَزِيدُهُ سُرْعَةُ السَّيْرِ
إِلَّا بُعْدًا!

هر که بدون بصیرت عمل کند مانند کسی است که بیراهه می‌رود
هرچند شتاب کند، از هدف دورتر گردد.

مضاف بر آن، طرز ارائه صحیح این محتوا از اهمیت بیشتری برخوردار
است. آشنایی علمی مریبان دینی با اصول مناسبی همچون اصل فطری
بودن خدا، و بی اصل جذب و تطابق و ... است که زمینه‌های کنجکاوی
و شور و شغف را می‌سازد و منجر به شدن محبت به خدا را ایجاد می‌کند. مریبان در
حوزه تربیت، باید به این اصول به طور همه جانبه و تلفیقی نگریسته و در
استفاده از روش‌هایی از جمله روش حسّی و روش الگودهی که مبتنی بر این
اصول است، به یک روش اکتفا نکند.

در این کتاب، کوشیده شده تا استفاده از یافته‌های روان‌شناسی و
مبانی دینی، اولاً ماهیت محبت به خدا و چگونگی شکل‌گیری محبت در
فرآیند رشد را بررسی نموده و ثانیاً به شیوه‌های درونی و بیرونی محبت در دوران
کودکی دست یافته شود. امید است که آثار و نتایج آن در تثبیت ایمانی و
دینی توسط والدین و متولیان فرهنگی، تدوین محتوای آموزشی و تألیف
کتاب درسی و حتی در روش‌های درمان و اصلاح مراجعان به‌کار آید.

این کتاب بعد از مقدمه در سه فصل تدوین یافته است؛ فصل نخست،
به توصیف و بیان محبت و جایگاه آن در منابع دینی و روان‌شناسی
اختصاص یافته است، در فصل دوم، ظرفیت‌های کودک از منظر روان‌شناسی

و منابع دینی مورد بررسی قرار گرفته است و سرانجام در فصل سوم، به تشریح و تبیین اصول و روش‌های درونی‌سازی محبت به خدا در دوره کودکی پرداخته شده است.

امید است نتایج کتاب حاضر، برای سازمان‌ها و نهادهای زیر مفید باشد؛

۱. سازمان برنامه‌ریزی درسی آموزش و پرورش؛
 ۲. سازمان آموزش و پرورش؛
 ۳. نهاد خانواده؛
 ۴. نهادهای فرهنگی و مذهبی دیگر.
- همچنین جهت تکمیل و توسعه پژوهش مذکور، پژوهش‌های زیر برای انجام تحقیقات آینده، پیشنهاد می‌شود:
۱. تحقیق در زمینه آسیب‌شناسی موانع پرورش حس خدادوستی در کودکان در نهاد خانواده و نهادهای دیگر؛
 ۲. پژوهش در مورد فضای دینی حاکم بر جامعه (مدرسه، خانواده و...) از لحاظ مصادیق حس خدادوستی در افراد (خصوص کودکان) با استفاده از روش‌های میدانی.